

Fanatizmiň şejeresi

Category: Filosofiýa, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Fanatizmiň şejeresi FANATIZMIŇ ŞEJERESİ

► **IŇ ULY ZALYMLAR KELLESI KESILMÄN GALAN MAZLUMLARYŇ ARASYNDAN ÇYKÝAR**

Hakyna seretseň, her aýry pikir özbaşdakdyr, ýekedir. Ya-da ol şeýle bolaýmalydyr. Yöne adam ony jana getirýär, öz ýagşyýaman gorsanyşlaryny we hereketlerini siñdirýär. Ilkibaşky arassalygyny ýitiren we belli bir ynanja öwrülen pikir wagtyň içinde özüne bölünip berlen ýere ornaşýar hem-de haýsydyr bir hadysanyň şekiline bürenýär: Mantykdan tutgaý keseline geçiş prosesi tamamlanýar... Ideologiyalar, doktrinalar we ganyň ysy gelýän eñekleşmeler şeýdip döreýär.

Instikiw taýdan butlara çokunýandyggymyz üçin oý-hyýallarymyzyň we şahsy bähbitlerimiziň närselerini hökmäny suratda amala aşaýmaly ýagdaýa getirýaris.

Taryh – galp absolýutlar geçelgesinden, tutaryklara duwlanylп dikilen ybadathanalar toplumyndan, aňyýetimiziň göze görünmeýän ähtimallyklaryň öňünde kiçelmeginden başga zat däldir.

Adam dinden her näçe daşlaşsa-da, barybir ýene dine tabyn bolup galýar, ol ähli gujur-gaýratyny sarp edip hudaýpisint zatlary döredýär. Soňam öz döreden zatlaryna özi monça bolýar: içki joşgunyň fantaziýasy, mifologiýa duýýan zerurlygy real hakykatdan we gülkünçilikden üstün çykdir. Onuň ähli edýän jenaýatlarynyň düýp sebäbi çokunma güýjündedir: adam öz çokunýan «hudaýyny» ähli batnyksyzlygy bilen söýüp başlasa, özgeleriňem öz söýýän «hudaýyny» söýmekligini isleyär, gerek bolsa munuň üçün zorluk ulanmakdanam gaýtmaýar. Hatda ol muňa razy bolmadyklary ýok etmäge taýýar ýagdaýa gelýär.

Häzire çenli haýwany isleg-arzuwlaryny mälim etmedik hiç bir ylalaşyksyzlyk, ideologik takatsyzlyk ýa-da dini propoganda bolmandy. Aýratynam adam biparhlyk endigini ýitiren ýagdaýynda

potansial jellada öwrülýär. Aýratynam ol öz pikirini «hudaýa» öwürse: munuň netijeleri barmak büküp sanardan köp bolýar. Yöne hudaýyň ýa-da hudaý şekilleri berlen zatlaryň hatyrasyna adamlar öldürilýär: Akyl hudaýynyň (Afinanyň -t.b.), ýurtlaryň, synplaryň ýa-da halklaryň pikiriniň getiren öte geçmeleri inkwizisiýa ýa-da reformalar döwründäkiler bilen birmeňzeşdir. Ganly üstünlikler babatda joşgunlylyk şol döwürler boýunça bolup bilmez: Tereza ene oda ýakyylan adamlar bilen döwürdeş bolup bilerdi, Lýuterem daýhanlaryň ölç almalarynyň içinde...

Mistik krizislerde gurban berilýänleriň nalalary bilen ekstaz iññildileri biri-birine paralleldir... Dar agaçlary, zyndanlar, hüjreler diňe imanyň kölegesinde köpelip biler – ýagny, ruhy dolap alan ynanç zerurlygynyň saýasynda. Haýsydyr bir hakykaty, öz hakykatyny elinde saklaýan adamyň ýanynda şeýtanam wiýtjik bolup galar. Neronlara, Tiberilere garşı adalatsyz çemeleşýäris: olar hiç wagt bölünsik (agzalalyk) adalgasyny agza almandylar. Olar hemiše diýen ýaly ganly ölç almalar bilen özlerini güýmeýän, çygryndan çykan salgyma kowalaşýançylar bolupdy. Hakyky jellatlar dini ýa-da syýasy sistemada ortadoksallygy döredenlerdir, mömin bilen dinden çykanyň arasynda çäk goýanlardyr.

Pikirleriň bir-biriniň ýerini eýelemegine kanagat edilmänem, gan akyp başlaýar...

Kesgitli kararlaryň astyndan kesgir hanjar gezelýär, otlukly gözler jenaýatyň buşlukçysydyr. Gamletden täsirlenen ikirjiňlenmeli ruh hiç haçan hiç zada zyýan ýetirmez. Erbetligiň prinsipi erada daşgynlygynyndadır, bu prinsipde arkaýynlyk diýen zat bolmaýar. Ideallar bilen hyryn-dykyn doldurulan, kanagatlaryň agyrlygыndan ýaňa ýarylaýjak bolýan, şübhedir süýrenjeňligi – ähli artykmaçlyklaryndan hem has beteri aristokratik ejizlikleri ýaňsylamakdan keýp alýandygy üçin öz weýran bolup barýan ýoluna we taryha bimöçber adatylyk hem-de kyýamat bulaşyklygyna giren halkyň Prometeýi megalomaniýasyndadır...

Onda anyklyklar köp: Bulary taşlaň, hususanam netijelerini taşlaň: Jenneti özüňiz täzeden gurarsyňyz. Peseliş bir

hakykatyň yzyndan gitmekde we ony tapmakda däl bolsa, dogmatist üçin ymtylma şol dogmanyň içine ýerleşme däl bolsa, onda näme? Mundan fanatizm döreýär – adama işbaşarjaňlyk görkezme, «pygamberlik etme» we terror lezzetini beren o sebäpler, – ol liriki lepra arkaly ruhlara ýokuşýar, olary boýun egdirýär, ezýär ýa-da daşgynlaşdyryp taşlaýar... Mundan diňe skeptisistler (ýa-da misgin bendeler we estetikler) halas bolup biler. Sebäbi olar hiç zada parh edip duranoklar, çünkü adamzadyň ýeten hakyky kämil nusgasy bolan olar tarapgoýlügi ýok edip, içinden çykýan sesleri analiz edip bilme ukybyna eýedirlər.

Şahandaz danalygyň zynjyryndan boşanan apostoldan has mylakatlydygy üçin Perhonyň ýanynda özümi Apostol Paweliň ýanynda bolmakdan has ygtybarly duýýaryn.

Okgunly ruhda tüýsüni üýtgeden awçynyň awy ganly bolar, şonuň ýaly-da adamlaram «pygamberiň» penjesinden aňsat-aňsat sypyp bilmezler... Ha ybadat bolsun, ha başga zat, haýsy bahanany tutaryk edinip sesini beýgeltdigiçe ondan daşlaşyň: Ol siziň ýalñyzlygyňzyň aýpaltasydyr, ol sizi öz hakykatlarynyň we daşgynlyklarynyň elýeterinden uzakda ýaşamagyňza göz ýumup bilmez. Ol siziň isteriýaňzy, baryňzy-ýoguňzy özi bilen deň paýlaşmagyňzy isleýär, muny size mejbür etmek we tanalmaz ýaly derejä getirmek isleýär. Haýsydyr bir ynanjyň täsirine düşüp, şol ynanjy özgelere ýaýratmaýan adam aman-esenlik mübtelasynyň durmuşy dem-düýtsüz goýýan ýeri bolan ýer yüzüne bigäne hadysadır. Daş-töweregiňize seredip görün: Çar tarapyňzda öz dini akymlaryny ündeýän soguljanlar, dini guramalar bar. Ybadathanalar deýin munisipialetleruň hem absolýut hakykatlary bar, häkimiýetiň bolsa edara ediş ýollary – nädeniňde maýmynlary tans oýnadyp bolýandygyna degişli metafiziki oýunlary bar...

Bularyň hemmesi külli adamzadyň jemgyýetçilik durmuşyna oňyn täsir etmäge çalyşýar: Hatda ýer urup ýerde galan dileğçi gedaýlardyr we derdine dowa tapylmadık hassalaran munuň üçin çytraşýar: Hassahanalar reformaçylardan hyryndykyn doly. Hadysanyň gözbaşynda durma ýagdaýyna gelme islegi aýry-aýry aň bulasyklygyny ýa-da adamyň öz isleýän lagnaty kimin täsir

eder. Jemgyýet – bu halasgärleriň dowzahy! Ol Diogeniň eli çyraly gözlän we hiç kime gereksiz bir zadydy...

Kimdir biriniň idealdan, gelejekden, pelsepeden janypkeşlik bilen söz açanda, «biz» diýenini, «beýlekileri» hem ýatlap geçendigini göremogam, eşdemogam hem-de özünü olaryň wekili hökmünde görəndigine duş gelen ýerim ýok, bu bolsa ony özüme duşman saýmak üçin ýeterlidir. Men onda diňe garalawjy propogandany we boýdan-başa jellatlyk sypatyny görýärin; ol tıranlar kimin, uly jellatlar kimin çäksiz ýigrenje eýlenendir. Bu her bir imanyň terrorçylykly sypat götermeginden gelip çykýar we muny köplenç «sadalaryň» ýerine ýetirmegi hadysany hasam gorkunç ýagdaýa öwürýär. Hokgabazlara, hilegärlere, kakabaşlara ynam edip bolmaz, geçmişde bolup geçen uly uruşlary olara ýöñkäbem bolmaz. Çünkü olar hiç zada ynanmaýandyklary üçin ýüregiňze hem, içki oý-hyýallaryňza hem goşuljak bolup durmaýarlar, sizi öz gowşaklygyňzyň, umutsyzlygyňzyň ýa-da peýdasyzlygyň ygtyýaryna goýarlar. Adamzat ujypsyz mukdarda galan iň gowy zatlary üçin tokaýlara minnetdar bolmalydyr. Fanatikleriň gynamalaryndan we «idealistleriň» çökeren halklaryny halas eden tokaýlardyr.

Olar doktrinasyzdyrlar, diňe ynjklygy we bähbitleri bardyr. Bular prinsipleýin despotizmiň getirýän ýukan-

ýumranlyklaryndan müň esse çydamly ejizliklerdir. Galyberse-de durmuşdaky ähli ýaramazlyklar «durmuş garaýşymyzdan» önde gelýär. Kämilleşen syýasatçy köne sofistleriň alyp baran işlerini çuňlaşdyrmaly we şan-şöhrat derslerini, şeýle bikanunçylykly işler, korrupsiýa boýunça derslerini almaly...

Fanatikler bikanunçylykly işlere bulaşmaýarlar: gerek bolsa bir pikir üçin ölmelem bolsa ýaýdanman ölerler, emma her iki ýagdaýda-da: tıran (üflis -t.b) ýa-da şehit bolup ölenem bolsa, olaryň bir mahlukdan tapawudy ýokdur. Haýsydyr bir ynanjyň ugrunda özüňi pida etmeklikden howply zat bolup bilmez: Iň uly zalymlar kellesi kesilmän galan mazlumlaryň arasyndan çykýar. Gam-gussa güýje bolan ymtlyşy azalmagyn tersine ony sandan çykarýar, akyl bolsa özünü bir nekgendäniň mejlisinde has arkaýyn duýup başlaýar. Ony haýsydyr bir pikir

Üçin pida bolan ýaly edip görkezmekden erbet zat bolup bilmez...
Älem bilen deň derejedäki sähra durmuşyna bolan mätäçligiň
beýiklikden we gan dökmekdenizar bolandygy üçin şübhäniň
hadysa, umydyň müşakgat ýaly görünjek üýtgewsizligi bilen
Taryhyň arzuwyny edýär...

Emil Mişel ÇORAN,
rumyn-fransuz filosofy.

Terjime eden: Has TÜRKMEN. Filosofiýa